צבי אפרת משוחח עם גדעון שריג /
מראה מקום ארבע גישות באדריכלות נוף
הגלריה האוניברסיטאית - אוניברסיטת ת"א

***

17 במאי - 31 ביולי 1996

צבי אפרת משוחח עם גדעון שריג

צבי אפרת: אני מבקש באמצעותך לקבל תמונת נוף של ארץ-ישראל המנדטורית וראשית המדינה.

גדעון שריג: הייתי אז חבר בתנועת נוער ציונית, המחנות העולים, וחוויתי את הפאתוס הזה של התחדשות, של עבודת אדמה, של התיישבות, של שינוי חברתי, ואת הדראמה של ארץ מדברית שהופכת לארץ ירוקה. ב-1953 ירדתי לכנס הראשון של החברה להגנת הטבע בחולתה. המשימה הראשונה של הארגון היתה להגן על האגם, לשמר חלק מהאגם עם ערכיו הטבעיים, הגומא, הציפורים והדגים - וזה אותו אגם שהפאתוס הציוני ביקש לייבשו. היה מתח רב כשדיברנו על נטיעה, על צמחי ארץ-ישראל, על שימור הנוף בארץ, על חזרה לחקלאות, בדיבור חדש שהיה ניגוד מוחלט לגולה, עם המון סימבוליזם שבא מהתנועות הסוציאליסטיות המהפכניות ברוסיה ובגרמניה.

בתחומי התכנון, האנגלים היו אולי המתקדמים בעולם, ואנחנו למדנו מהם. הם הביאו איתם את אמנות הגן האנגלית (ומעניין שמחלקת הייעור המנדטורית היתה מוסד שסימל את הציונות). אז גם נולד מושג הנופש, אבל דיברו יותר על אסתטיקה, כי נופש במובנים של היום, של זמן פנוי, לא היה חשוב אז: היו הולכים לבתי הבראה של קופת חולים כדי להיות בריאים יותר ולאכול טוב ולעלות במשקל, כמין הכרח קיומי. כבר אז חיפשו את הישראליות, חיפוש שהצייירים בארץ ביטאו בצורה המובהקת ביותר, וגם האינטלקטואלים והסופרים כתבו עליו המון. והקיבוץ הוא הרי היצירה הישראלית המובהקת ביותר וזו בעצם צורת חיים בתוך פארק, פארק כישוב.

אפרת: אתה מקפיד לומר "חיים בפארק" ולא "חיים בטבע".

שריג: כן. איזה טבע היה שם? הכל היה אנטי-טבע. שתלו דשא, יבאו עצים וצמחי נוי מכל העולם, עשו אירופה קטנה בארץ-ישראל. את עונת הגשמים של אירופה וארצות-הברית, את גשמי הקיץ, החליפו בממטרות ובברזים ובצינורות. עשו פארק. בטבע נלחמו. למעשה רק בשנות ה-60, כאשר הוקמה רשות הגנים הלאומיים, החלה חשיבה מסודרת שמטרתה להשיג איזון בין טבע, נופש ושימור.

אפרת: המונח "אדריכלות נוף" מזכיר לי מונחים כמו "הנדסה גנטית", המעלים על הדעת התערבות יומרנית, אפילו עוינת, במעשה הבריאה.

מימין: גן הסלעים, פארק הירקון, תל־אביב
משמאל: גן הקקטוסים, פארק הירקון, תל־אביב
Right: The Rock Garden, HaYarkon Park, Tel Aviv
Left: The Cactus Garden, HaYarkon Park, Tel Aviv

שריג: אין ספק שזוהי בעיית יסוד. לפעמים אני רואה את עצמי אחראי על שימור הטבע, הנוף הבראשיתי הזה, משום שהוא רגיש מאוד ומצוי כל הזמן בסכנת הרס. כל פעולת בנייה אנושית, גם אם מטרתה להעלות את רמת החיים, היא על חשבון הטבע. מאידך צריך לתת תשובה לצורך הקיומי, החינוכי, הבסיסי של נופש בחיק הטבע. אני תמיד נמצא בתפר שבין שימור הטבע לבין אדריכלות ובנייה. במהלך עבודתי הייתי מעורב במגוון שלם של התערבויות בטבע, החל משמירה וסגירה של חבלי ארץ וכלה בעיצוב פארקים לנופש המוני. אני חי ואוהב את תרבות הפארק, את ההמונים שבאים לנפוש בטבע.

אפרת: יותר מכל אדריכל נוף אחר בארץ, אתה מקושר עם פיתוחה של "תרבות חוץ" ישראלית, עם יבוא של גני שעשועים והרפתקאות ועם מתן הכשר לפולחן המנגל.

שריג: החזיפוש אחר ארצישראליות, אחר שפה מקומית, אינו מתבטא רק בניסיון להבין את הטבע המקומי אלא גם בניסיון להבין ולקבל את התרבות שמתפתחת כאן, את ההתנגשות בין תרבות המזרח הים-תיכונית לבין התרבות המערבית. מדובר בהסתאבות אדריכלית ונופית, בתרבות של חוסר תרבות, שאני מכנה לפעמים "אסתטיקה הבשר" - ואני מרגיש חלק ממנה ובעצם אוהב אותה, משום שהיא עדיין אנושית, אמיתית. בעבודתי אני עושה מדי פעם חיבורים בין אתרים נשגבים לבין פעילויות שמקובל לראותן כוולגאריות, אך הן ללא כל ספק נחוצות. אני חלק מאיזושהי כוחניות, וולגאריות של מתנחל, של דור הבאים לארץ: מצד אחד היופי של ההקמה, של הבנייה, של ההתחדשות, ומצד שני פגיעה והרס ושינוי ורצון להטביע את זהותנו בנוף.

אין לי ספק שזה חלק מהכיעור של התרבות שלנו, חוסר הקשר העמוק המושרש במסורת של דורות. יש כמובן היופי והקשר לתנ"ך ולארכיאולוגיה - זה נותן לנו את הזכות ואת הקשר - אבל יש גם מין ארעיות, של שיכונים ומילוי צרכים דחופים, וכמה כסף נכון להשקיע ב"בינתיים" הזה. יש משהו בתרבות הבסיסית הזאת של הקיום שלנו כאן, ההתפתחות המואצת, הפאניקה הזאת, האקסטזה, שיש בה גם יופי וגם כיעור. האמת החברתית שלנו רחבה כמו הנוף, ונעה מתכונות בהמיות וחייתיות - אל תחכום ועידון אנושי פנטאסטי, אל אסתטיקה וקשר לאלוהים. עם כל המגלומניה שבמקצוע שלנו יש גם אחריות וצניעות וניסיון להבין את האנשים החיים, וזה חשוב באותה מידה כמו הבנה של הטבע, הסלע, הפרח והעץ.

אפרת: מביקורים באתרים שתכננת, אני מתרשם שעבורך נוף הוא מערכת של ייצוג ומערכת שצריך לייצג

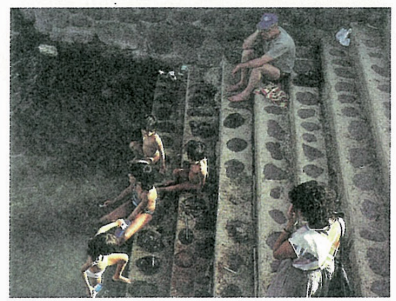

אותה. אינך מהסס לפרש ולביים את הנוף לפי הבנתך, להשתמש ביסודות שאינם אותנטיים למקום. נדמה שהחוויה במקום חשובה לך יותר מהיסודות האותנטיים של האתר - ועם זאת אינך מוותר על פירוק הנוף לגורמים לשוניים ותחביריים ועל הרכבה של סביבה דידאקטית, המאורגנת כקטלוג של דימויים וטיפוסים.

שריג: אתה צודק. אני מתערב ומביים ומכתיב חוויות נופיות ופעילויות אנושיות, אבל לפעמים אני לא נוגע בכלל. שוב, זוהי הדילמה של הציונות: אנחנו מתחילים להצטופף בעוצמה כזאת שמובילה להרס החלום. כיום אנחנו ממש על הגבול בין החלום לבין הריסתו, ולא רק אנחנו, גם האוכלוסיות שלידנו. לכן, עם השנים, מתפתח אצלי הצורך בשמירה על הטבע באזורים מסוימים, לעזוב אותו לדורות הבאים. יש לי המון שקופיות של עצים קדושים שהשתמרו, ושל קברים ומקומות פולחן - דנציגר ותומרקין נגעו בנושאים האלה. בגן דובנוב ובגן הסלעים בפארק הירקון, למשל, עבדתי בין השאר על הקשר בין היסודות הגיאולוגיים העמוקים הקשורים במורפולוגיה של הארץ הזאת, לבין הגיאומטריה המושלמת של הבנייה הפולחנית.

אני נמנה עם קבוצת אנשים שלקחה על עצמה תפקיד חינוכי, משימה לחנך דור של אדריכלי נוף יהודים-ישראלים. אנחנו מבקשים להגדיר את הממדים האידיאיים והמוסריים של אדריכלות הנוף ולבנות שפה מקצועית. מבחינתי זו משימת חיים, שבאה לידי ביטוי בעבודתי כמחנך בטכניון, וייתכן שגם בפרויקטים שלי אני עסוק, באופן דידאקטי, בהנחת יסודות לשפה מקצועית.

אפרת: הזכרת כמה פעמים את עניין הטנטטיביות, מין גישה אד-הוקית, מקומית, הנמנעת מתפיסת עולם דוגמאטית ואוניברסאלית, אדיקות של שמירה על גמישות, על יחסים לא סופיים בין התוכנית לבין תהליך הבנייה בשטח.

שריג: זו הבחנה נכונה מאוד. השתייכתי לכל מיני תנועות שניסו להגדיר מקום, וכל פעם שניסיתי להגדיר מצאתי את עצמי הולך לעקרונות כלליים יותר, פחות דוגמאטיים, שיכולים להתמודד עם נופים ומרקמים שונים, עם רצון להבין באמת ובתמים את המקום, את הזמן, ואת האנשים שחיים בו. זו גישה גמישה, בניגוד לאדריכלות הדורשת מאיתנו לקבע את הקיר, את העמוד ואת הגג. העץ נשתל. הוא יכול למות או לגדול ולפעמים להתרחב בצורה לא צפויה. הוא חי. תפיסה של נוף כאורגניזם, פארק כאורגניזם, היא העיקרון.

האדריכלות מבטאת את הלוגוס של האדם, את המתימאטיקה שלו, את יכולתו לשלוט בכלים וגם את נסיונו

מימין: פיתוח חופי הכינרת

משמאל: פארק גורן

Right: Development of the Kinneret Shores

Left: Goren Park

ממול: פיתוח חופי הכינרת. פרט

acing page: Development of the Kinneret shores, detail

להשתלט על האורגניזמים החיים, ללמוד אותם. אני סבור שאדריכלות הנוף צריכה להביא בחשבון רמות של חוכ
שליטה או חוסר התערבות. אנחנו מתקרבים להבנת הצורך לתת לאורגניזם לחיות ולא להשתלט עליו, ובנקודה
יש לפילוסופיות המזרחיות השפעה עצומה על אדריכלות הנוף, בניגוד לתרבות היהודית-נוצרית שחותרת לשליט
מדעית על הטבע. גם האדם המודרני מחפש איזון. ככל שאנחנו קרבים ליחידה הקטנה ביותר, המשפחה, יש ל
יותר שליטה בסביבה שלנו. אנחנו מכניסים פרח, עציץ, ואז עץ ואיזה גן, ואחר כך שדה, ופארק, נוף וטבע. החוכמ
היא להגיע לצירוף מורכב של רבדים שונים, המבטאים את הניסיון והידע, וגם את האינטואיציה והחופש ואו
את אי-הידיעה ואת הנכונות לא לעשות. זו שליחות קטנה, ואולי גדולה, שהדתות והפילוסופיה והאמנות עוסקו
בה מאז ומתמיד, של שמירה על איזונים בכל הנוגע לשטח הפתוח, למרחב, למקום.